

การจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอยและการเชื่อมต่อที่ว่างในสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่

Architectural Composition for Utilities and Spatial Connection in Modern Thai Architecture

สันติรักษ์ ประเสริฐสุข

Santirak Prasertsuk

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จังหวัดปทุมธานี 12121

Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University, Pathumthani 12121, Thailand

E-mail: santirak@ap.tu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเอกลักษณ์ไทยในสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอย และการจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อที่ว่าง ในมิติของการสืบสานรูปแบบเดิม การปรับเปลี่ยน และการคิดใหม่-ทำใหม่ ระเบียบวิธีวิจัยประกอบด้วย 1) การค้นหาแนวคิดหลักๆ จากการศึกษาทฤษฎี หลักการจากเอกสารวิชาการ และกรณีตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง 2) การออกสำรวจงานสถาปัตยกรรมในภูมิภาคต่าง ๆ 3) การศึกษาแนวคิดของสถาปนิก/นักวิชาการ ทั้งจากการสัมภาษณ์โดยตรงและการสัมภาษณ์ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ 4) การศึกษาระดับความคิดเห็นและการยอมรับรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่จากกลุ่มสถาปนิกทั่วไปและกลุ่มคนทั่วไปโดยใช้แบบสอบถามเฉพาะ 5) การวิเคราะห์ข้อมูลและการอภิปรายผลเพื่อนำไปสู่ข้อสรุปเกี่ยวกับแนวคิดและรูปแบบ รวมทั้งการวิเคราะห์ในมิติการสืบสาน การปรับเปลี่ยน และการคิดใหม่-ทำใหม่ 6) การสรุปและการเสนอแนะตามสาระของกรอบแนวคิดวิจัย รวมถึงการจัดทำข้อเสนอแนะต่อการใช้อย่างมีประสิทธิภาพและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่า การจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอยมีการนำรูปแบบและแนวคิดในการจัดองค์ประกอบและการจัดผังของเรือนไทยในอดีตมาใช้กับอาคารสมัยใหม่ เช่น การแยกมวลอาคารออกเป็นส่วนใหญ่ย่อย ๆ ล้อมรอบพื้นที่ส่วนกลาง การมีพื้นที่รองรับกิจกรรมนอกอาคาร การจัดผังเพื่อรองรับการขยายตัว และการจัดผังเพื่อการเชื่อมต่อพื้นที่เข้าด้วยกัน โดยคำนึงถึงบริบทของสังคมปัจจุบัน ส่วนการจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อที่ว่างเป็นการแสดงออกถึงจิตวิญญาณแบบตะวันออกที่อยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ โดยแนวทางหนึ่งได้แก่ การวางผังเชื่อมต่อที่ว่างจากภายในสู่ภายนอกอาคารที่สัมพันธ์กับสุนทรียภาพของแสงสว่าง ซึ่งเป็นแนวทางที่สืบสานมาจากการจัดผังเชื่อมต่อที่ว่างของเรือนไทย คือจากพื้นที่ค่อนข้างมืด (ตัวเรือน) สู่พื้นที่แสงสว่าง (ระเบียง) และพื้นที่ส่วนสว่างภายนอก (ชาน/ลาน/สวน) ตามลำดับ และมีการนำแนวคิดนี้มาใช้ในการจัดผังของอาคารสมัยใหม่

Abstract

This research paper attempts to investigate modern Thai architectural identity with a focus on architectural composition for utilities and spatial connection, including aspects of inheritance, transformation and reinvention.

The research objectives comprise of: 1) Reviewing concepts, theories from academic works and architectural case studies; 2) Making architectural surveys in various regions of Thailand; 3) Investigating the concepts of buildings via both direct and electronic interviews of architects and academics; 4) Examining perception and significant perceptual dimensions through factor analysis, of professional architects and people in general; 5) Analysing the research findings leading to the conclusion of concepts and styles as well as analysis regarding the aspects of inheritance, transformation and reinvention; 6) Conclusions and recommendations on the application of modern Thai identity, including suggestions for future uses and research.

The results of this research consist of the following: Architectural composition for utilities: composition and planning of traditional Thai houses have been conceptually applied to modern Thai buildings with a concern for present contexts, such as the dissemination of a building's mass into smaller components grouped around a central space, the arrangement of central spaces for multiple purposes, planning for future extensions, and planning for spatial connection. Architectural composition for spatial connection: this manifests aesthetically the eastern spirit- i.e. living in harmony with nature. One of the design approaches is, for example, the planning of modern Thai buildings that connect inside to outside areas in relation to the aesthetic quality of light found in the sequential flow of similar spaces in a Thai house – from rather dark areas (room/cabin) to shaded areas (verandah) to bright areas (terrace/courtyard/garden).

คำสำคัญ (Keywords)

การจัดองค์ประกอบ (Composition)

การใช้สอย (Utilities)

การเชื่อมต่อที่ว่าง (Spatial Connection)

การสืบสาน (Inheritance)

การปรับเปลี่ยน (Transformation)

การคิดใหม่-ทำใหม่ (Reinvention)

1. ที่มาและความสำคัญ

ปัจจัยจากอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ วิกฤติของสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศโลก และลักษณะของสังคมไทยร่วมสมัยซึ่งเป็นสังคมพหุลักษณะ (pluralistic society) ได้ส่งผลให้ความเป็นไทย ลักษณะไทย หรือเอกลักษณ์ไทยในงานสถาปัตยกรรมได้มีความสำคัญที่ลดลงหรือสูญหายไป การสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมในบริบทปัจจุบันของสังคมไทยส่วนใหญ่เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) ที่มีรูปทรงเรขาคณิตที่เรียบง่ายจากอิทธิพลของสังคมตะวันตก โดยปราศจากการแสดงหรือสะท้อนเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์เฉพาะของชาติหรือท้องถิ่น อีกรูปแบบหนึ่งที่นิยม ได้แก่ สถาปัตยกรรมโพสต์โมเดิร์น (Postmodern Architecture) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการนำองค์ประกอบจากสถาปัตยกรรมในอดีตของตะวันตกมาใช้ ทำให้อาคารเกิดความแปลกแยกกับบริบทโดยรอบ และขาดลักษณะเฉพาะของชาติเช่นเดียวกัน

รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่แพร่หลายอย่างรวดเร็วนี้ ส่วนใหญ่ขาดความเหมาะสมหรือความสอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศแบบร้อนชื้นของประเทศไทย เช่น รูปแบบบ้านพักอาศัยสมัยใหม่ที่ไม่มียาชา หรือมีน้อยจนไม่สามารถป้องกันฝน หรือให้ความร่มรื่นแก่ตัวอาคารได้ หรืออาคารสูงที่มีผนังกระจกรับและสะท้อนแสงผืนใหญ่ และอาจนำไปสู่ “ความวิบัติในเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม (Architecture Identity Disaster Syndrome – AIDS)” (Horayangkura, 1986, p. 76)

ในหลายทศวรรษที่ผ่านมา วงการสถาปัตยกรรมเผชิญกับวิกฤติการแสดงออกถึงลักษณะไทยอย่างต่อเนื่อง โครงการออกแบบของรัฐหลายโครงการซึ่งมีการแสดงออกลักษณะไทยในฐานะตัวแทนของชาติได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากสังคมมากมาย ตัวอย่างเช่น ศาลาไทยในงานเวิร์ลด์เอ็กซ์โป 2010 ณ เมืองเซี่ยงไฮ้ สาธารณรัฐประชาชนจีน (รูปที่ 1) และอาคารรัฐสภาไทยแห่งใหม่ กรุงเทพฯ (รูปที่ 2) อาคารศาลาไทยแสดงการนำรูปแบบไทยประเพณีจากอาคารในอดีต เช่น หลังคาแบบมณฑป หลังคาทรงจั่วแบบจตุรมุข มาใช้ในลักษณะ ‘collage’ ขณะที่รัฐสภาไทยแห่งใหม่นำเอารูปแบบไทยประเพณีคือ รูปทรงมณฑป ซึ่งเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมเฉพาะตามคติไตรภูมิ คือ เขาพระสุเมรุ มาเป็นตัวแทนของชาติไทย ซึ่งประกอบด้วยหลากหลายกลุ่มเชื้อชาติ วัฒนธรรม และศาสนา อาคารรัฐสภาไทยจึงไม่ได้สะท้อนหลักการพื้นฐานของระบบประชาธิปไตย (Prakitnonthakan, 2011, pp. 31-48)

ที่มา: Ministry of Social Development and Human Security, 2010, p. 58

รูปที่ 1 อาคารศาลาไทย (Thai pavilion) เวิร์ลด์เอ็กซ์โป 2010 เมืองเซี่ยงไฮ้ ประเทศจีน ออกแบบโดย บริษัท Design 103 จำกัด ประกอบด้วยกลุ่มอาคารที่มีหลังคาและเครื่องยอดเพื่อแสดงความโดดเด่นและเอกลักษณ์

ที่มา: Ton Silp Studio, 2012

รูปที่ 2 อาคารรัฐสภาไทยแห่งใหม่ กรุงเทพฯ ออกแบบโดย บริษัท แปลนแอสโซซิเอตส์ บริษัท แปลนสตูดิโอ และบริษัท ดันคิลป์สตูดิโอ มีการนำเอารูปทรงที่แฝงด้วยคติไตรภูมิ คือ เจดีย์แบบประเพณีมาวางบนยอดอาคารที่เรียบง่าย ซึ่งหมายถึงยอดเขาพระสุเมรุ เพื่อเป็นสถานที่ประกอบคุณความดี

ประเด็นดังกล่าวข้างต้น ได้นำไปสู่การจัดทำโครงการวิจัยเรื่อง “การจัดองค์ประกอบ รูปทรง และสัดส่วนทางสถาปัตยกรรม” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุดโครงการวิจัย “การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่” ซึ่งประกอบด้วยโครงการวิจัยย่อย จำนวน 6 เรื่อง

บทความวิจัยเรื่อง “การจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอยและการเชื่อมต่อที่ว่างในสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่” นี้เป็นสาระสำคัญส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “การจัดองค์ประกอบรูปทรง และสัดส่วนทางสถาปัตยกรรม” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและแนวคิดทางสถาปัตยกรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง และเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการตอบโจทย์วิจัยของโครงการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบและแนวคิดโดยการวิเคราะห์ความหลากหลายในรูปแบบ และความเข้าใจแนวความคิดต่าง ๆ ในงานสถาปัตยกรรมที่แสดงเอกลักษณ์ไทยสมัยใหม่

2. ลักษณะไทย/เอกลักษณ์ไทยที่มีการสืบสานจากอดีตสู่ปัจจุบัน โดยพิจารณาจากปัจจัยบริบทต่าง ๆ ที่มีผลต่อการสืบสานในสังคมปัจจุบัน

3. ลักษณะไทย/เอกลักษณ์ไทยที่มีการปรับเปลี่ยนจากเดิม โดยพิจารณาจากปัจจัยบริบทต่าง ๆ ที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนในสังคมปัจจุบัน

4. ลักษณะไทย/เอกลักษณ์ไทยที่เป็นผลจาก ‘การคิดใหม่-ทำใหม่’ ที่จัดเป็นผลงานสร้างสรรค์ที่ตอบรับกับสังคมปัจจุบันและอนาคต โดยเฉพาะในแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

2. ขั้นตอนและขอบเขตของงานวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การค้นหาแนวคิดหลัก (key concepts) เป็นการศึกษาทฤษฎี หลักการจากเอกสารวิชาการ เพื่อกำหนดแนวคิดหลัก ๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมศึกษากรณีตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดทำเป็นกรอบแนวคิดวิจัย (research conceptual framework)

ขั้นตอนที่ 2 การออกสำรวจงานสถาปัตยกรรม เป็นการออกสำรวจงานสถาปัตยกรรมในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยครอบคลุมงานสถาปัตยกรรมพักอาศัยและสาธารณะ

ขั้นตอนที่ 3 การศึกษาแนวคิดของสถาปนิก/นักวิชาการ เป็นการสัมภาษณ์สถาปนิกและนักวิชาการจำนวน 21 คน นอกจากนี้ ยังมีการสัมภาษณ์สถาปนิกและนักวิชาการผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ อีกจำนวน 5 คน

ขั้นตอนที่ 4 การศึกษาระดับความคิดเห็นและการยอมรับรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่จากสถาปนิกทั่วไปและคนทั่วไป โดยใช้แบบสอบถาม จำนวน 26 ข้อ สำหรับกลุ่มสถาปนิก 209 คน และจำนวน 20 ข้อสำหรับกลุ่มคนทั่วไป 310 คน

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงบูรณาการพร้อมการอภิปรายผล เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 – 4 ซึ่งนำไปสู่การวิเคราะห์เชิงปริมาณในระดับความคิดเห็นต่อแนวคิดและรูปแบบที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 6 การสรุปและการเสนอแนะ เป็นการนำเสนอบทสรุปและข้อเสนอแนะที่พยายามชี้เข้าถึงแนวทางการสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องในประเด็นของการสืบสาน การแปรเปลี่ยนของรูปแบบ รวมถึงการจัดทำข้อเสนอแนะต่อการใช้ประโยชน์ และการวิจัยที่เกี่ยวข้องต่อไปในอนาคต

3. กรอบแนวคิดวิจัย

บทความวิจัยเรื่อง “การจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอยและการเชื่อมต่อที่ว่างในสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่” เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การจัดองค์ประกอบ รูปทรง และสัดส่วนทางสถาปัตยกรรม” บทความวิจัยนี้ประกอบด้วยแนวคิดหลัก (key concepts) 2 แนวคิด ได้แก่

1. การจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอย ได้แก่ การจัดองค์ประกอบอาคารเพื่อประโยชน์ใช้สอย เพื่อความยืดหยุ่นในพื้นที่ใช้สอยเพื่อการขยายตัว และเพื่อการเชื่อมต่อของพื้นที่

2. การจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อที่ว่าง ได้แก่ การเชื่อมต่อที่ว่างภายในและภายนอกของอาคาร รวมทั้งระดับความสว่างที่สัมพันธ์กับการเชื่อมต่อที่ว่าง

4. แนวคิด งานศึกษาและวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยในอดีต ประกอบด้วย 3 ประเภท ได้แก่ บ้าน (เรือน) วัด และวัง การนำรูปแบบและองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมประเภทวัดและวัง มาใช้กับสถาปัตยกรรมสมัยใหม่นั้น มีข้อวิพากษ์และประเด็นขัดแย้งในเรื่องฐานานุกรมที่สัมพันธ์กับฐานานุกรมดั้งเดิม ซึ่งอาจนำไปสู่สถาปัตยกรรมที่ละเมิดฐานานุกรมดั้งเดิมที่สุด เช่น การนำรูปแบบของวัดหรือวังไปใช้กับอาคารสาธารณะประเภทโรงแรม ดังนั้น การศึกษาแนวคิดหลัก ๆ ในส่วนการจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอยและการเชื่อมต่อที่ว่างในสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ จึงได้มุ่งเน้นการศึกษาทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวข้องกับ ‘บ้าน’ หรือ ‘เรือนไทย’ มากกว่าการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับอาคารทางศาสนาและอาคารสถาบันกษัตริย์ ด้วยเหตุผลในการประยุกต์ใช้กับอาคารในสังคมปัจจุบันโดยมีข้อวิพากษ์และโต้แย้งน้อยกว่า

4.1 การจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอย

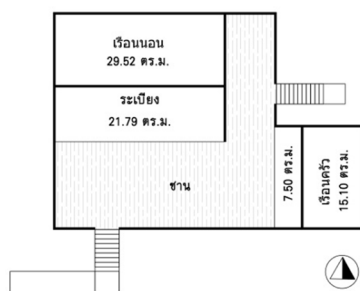
การจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอยเป็นเป้าหมายหนึ่งของการออกแบบสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมของมนุษย์ นอกเหนือไปจากวัตถุประสงค์อื่น ๆ เช่น สุนทรียภาพ หรือการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ แนวคิดเรื่องการออกแบบเพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยเป็นหลักการที่สำคัญของสถาปัตยกรรมโมเดิร์นของสังคมตะวันตกสถาปัตยกรรมโมเดิร์นจึงมีรูปทรงเรขาคณิตที่เรียบง่าย เพื่อรองรับประโยชน์ใช้สอยที่กำหนดไว้เบื้องต้น

และสอดคล้องกับพฤติกรรมของผู้ใช้อาคาร และโครงสร้าง (Prasertsuk, 2008, pp. 12-14)

สำหรับเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมไทยนั้น รูปแบบการจัดองค์ประกอบของอาคารพักอาศัยโดยมีพื้นที่ส่วนกลางเพื่อใช้สอยร่วมกันเป็นเอกลักษณ์สำคัญหนึ่ง โดยเฉพาะรูปแบบการจัดผังเรือนไทยภาคกลาง ซึ่งประกอบด้วยตัวเรือนย่อย ๆ แยกจากกัน และมีชานกลางแล่นเชื่อมกัน นอกจากนี้ ยังมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นซึ่งแสดงเอกลักษณ์ไทยที่เด่นชัดคือ ความยืดหยุ่นในพื้นที่ใช้สอย การรองรับขยายตัว และรูปแบบการเชื่อมต่อพื้นที่ส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน

4.1.1 การจัดองค์ประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอย

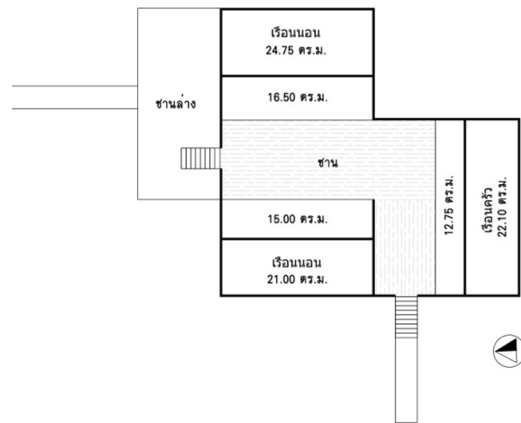
เอกลักษณ์ไทยในการจัดผังของเรือนไทยสำหรับครอบครัวเดี่ยว ได้แก่ การแยกเรือนนอนและเรือนครัวจากกัน โดยมีการจัดวางตัวเรือนนอนเป็นเรือนประธาน และหันด้านสกัดหรือด้านจั่วไปทางทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก ทิศทางการวางตัวเรือนนอนนี้เรียกว่าวางเรือนตามตะวัน และมีความสัมพันธ์ตามทิศทางแดดและลมประจำถิ่นของไทย คือ ด้านยาวของตัวเรือนนอนรับลมจากทิศใต้ โดยยอมให้ด้านสกัดรับแดดจากทิศตะวันออกในตอนเช้า และจากทิศตะวันตกในตอนบ่าย และมีเรือนครัววางขวางกับเรือนนอน โดยมีพื้นที่ส่วนกลางคือชานแล่นเชื่อมทั้งสองเรือนเข้าด้วยกัน (รูปที่ 3)

ที่มา: Chaichongrak, 2000, p. 106

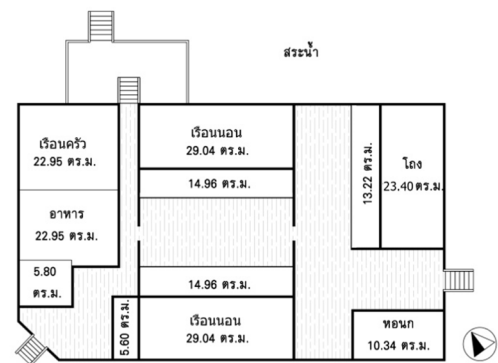
รูปที่ 3 รูปแบบการจัดผังของเรือนสำหรับครอบครัวเดี่ยว (เรือนนายเพี้ยน กระจำทิพย์ อ.บางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยา)

ส่วนเรือนหมู่สำหรับครอบครัวขยาย มีการจัดวางตัวเรือนทั้งหมดหันหน้าเข้าหากันและโอบล้อมชานโล่งตรงกลางสำหรับเรือนหมู่ขนาดใหญ่ นั้น พื้นที่ตรงกลางมีการกันเป็นหอนั่ง มีฝาล้อมรอบ ไม่มีหลังคาคลุม (Chompunich, 1987, pp. 100-101) (รูปที่ 4 และรูปที่ 5)

ที่มา: Chaichongrak, 2000, p. 66

รูปที่ 4 รูปแบบการจัดผังของเรือนหมู่สำหรับครอบครัวขยายแบบ 1 (เรือนผู้ใหญ่ว้านทองดี จันทระ อ.บางขุนเทียน กรุงเทพฯ)

ที่มา: Chaichongrak, 2000, p. 53

รูปที่ 5 รูปแบบการจัดผังของเรือนหมู่สำหรับครอบครัวขยายแบบ 2 (พระตำหนักเรือนต้น กรุงเทพฯ)

การวางทิศทางของเรือนไทยนั้น ไม่มีกฎเกณฑ์ที่ตายตัว หน้บ้านถูกวางในทิศทางใดก็ได้ยกเว้นทิศตะวันตกทางขึ้นบ้านหันออกสู่ถนนหรือคลอง การวางทิศของหัวนอนยึดถือการหันไปทางทิศใต้ตามคติโบราณ หรือทางทิศตะวันออกตามคติพุทธเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้ คนไทยไม่นิยมนอนหันหัวไปทางด้านสกัดซึ่งเป็นไปตามคติที่ไม่นอนขวางชื่อหลังคา ดังนั้น การจัดวางผังเรือนไทยจึงไม่ได้คำนึงแกนกลางเป็นสำคัญ โดยเป็นการจัดองค์ประกอบแบบสมดุลแบบอสมมาตร (asymmetrical balance) ทำให้เกิดพื้นที่ใช้สอยที่เป็นอิสระยิ่งขึ้นกว่าการกำหนดแนวแกนกลาง และการแบ่งองค์ประกอบด้านซ้ายและขวาให้เหมือนกัน (Tiptus, 2002, pp. 74-106)

4.1.2 การจัดองค์ประกอบเพื่อความยืดหยุ่นในพื้นที่

การจัดองค์ประกอบของเรือนไทยที่แสดงถึงเอกลักษณ์ไทย ได้แก่ การจัดพื้นที่เพื่อความยืดหยุ่นในการใช้สอย ซึ่งต่างจากรูปแบบการจัดพื้นที่ของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีการกำหนดประโยชน์ใช้สอยเฉพาะของพื้นที่ภายในอาคารไว้ตายตัว ดังนั้น พื้นที่หนึ่งของเรือนไทยสามารถรองรับประโยชน์ใช้สอยที่หลากหลายได้ในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน เช่น นอน รับประทานอาหาร และรับแขก ดังเช่น นิจ หิญชีระนันท์ ได้อ้างคำกล่าวของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในปาฐกถาเรื่อง “สถาปัตยกรรมไทย” ถึงความยืดหยุ่นในการใช้สอยของเรือนไทยไว้ว่า “...เดี๋ยวนี้เราต้องมีห้อง จะนอนก็ต้องห้องหนึ่ง จะกินก็ต้องอีกห้องหนึ่ง จะรับแขกก็ต้องอีกห้องหนึ่ง คนโบราณเขาไม่มีห้อง เขาอยู่หลังไหนก็หลังนั้น กินก็ที่นี่ นอนก็ที่นี่ แยกไปใครมา ก็รับกันที่นั่น...” (Hinchiranan, 1996, pp. 110-117)

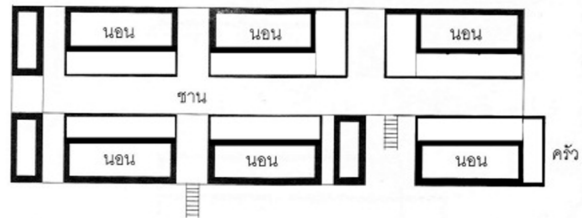
เรือนไทยยังมีการจัดองค์ประกอบให้มีพื้นที่ส่วนกลางเพื่อความยืดหยุ่นในการใช้สอย ซึ่งพื้นที่ส่วนกลาง ได้แก่ ระเบียง ชาน รวมทั้งพื้นที่ใต้ถุนอาคาร พื้นที่เหล่านี้สามารถรองรับกิจกรรมได้หลายรูปแบบ เช่น พักผ่อน รับประทานอาหาร และส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่ได้รับแสงจากต้นไม้ ชายคา หรือตัวอาคารโดยรอบ พื้นที่ส่วนกลางที่เป็นเฉลียงหรือสวน ยังเอื้อต่อกิจกรรมทางสังคม เป็นศูนย์กลางของสมาชิกในครอบครัวได้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และยังเป็นการสร้างความเป็นส่วนตัวเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย (Phattanawasin, 2013, p. 29)

4.1.3 การจัดองค์ประกอบเพื่อการขยายตัว

รูปแบบการจัดองค์ประกอบของพื้นที่ของเรือนไทยมีการจัดวางอาคารให้สามารถขยายต่อเติมตามขนาดครอบครัว ซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ไทยที่สัมพันธ์กับลักษณะของครอบครัวไทยที่เป็นครอบครัวใหญ่ โดยเริ่มต้นจากครอบครัวเดี่ยว คือ พ่อแม่และลูก เมื่อลูกแต่งงานแต่ยังอาศัยอยู่ร่วมกันในบริเวณเดิมเกิดเป็นครอบครัวขยายขึ้น ในบางครอบครัวอาจมีญาติผู้ใหญ่ฝ่ายต่าง ๆ มาอยู่ร่วมกัน จนเกิดเป็นครอบครัวผสม

เรือนไทยสามารถขยายตัวจากเรือนสำหรับครอบครัวเดี่ยวเป็นเรือนหมู่สำหรับครอบครัวขยายหรือครอบครัวผสมได้ รูปแบบการขยายตัวของเรือนมี 2 รูปแบบ คือ การต่อขยายตัวเรือนแบบเรียงขนานตามทางยาวของชาน (linear type) (รูปที่ 6) และแบบมีขอบเขตจำกัดเป็น

กลุ่มล้อมชาน (grouping type) (รูปที่ 7) สำหรับรูปแบบที่สองซึ่งเป็นการหันหน้าเรือน (ด้านระเบียบ) เข้าหากัน โอบล้อมชานตรงกลางนั้น แสดงให้เห็นระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวอีกด้วย คือ มีเรือนประธานอยู่ตรงกลาง (Thaveeprungsriporn, 2003, p. 46)

ที่มา: ดัดแปลงโดยผู้วิจัย จาก Chaichongrak, 2000, p. 239

รูปที่ 6 การต่อขยายตัวเรือนแบบเรียงขนานตามทางยาวของชาน (linear type)

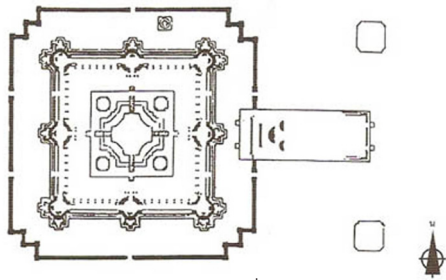
ที่มา: ดัดแปลงโดยผู้วิจัย จาก Chaichongrak, 2000, p. 240

รูปที่ 7 การต่อขยายตัวเรือนแบบมีขอบเขตจำกัดเป็นกลุ่มล้อมชาน (grouping/clustered type)

ทั้งนี้ จำนวนการต่อขยายตัวเรือนจากเรือนเดี่ยวเพิ่มขึ้นเป็นเรือนหมู่เป็นระบบจำนวนคี่ เช่น ต่อขยายเพิ่มขึ้นเป็น 3 เรือน หรือ 5 เรือน โอบล้อมชานกลาง นอกจากนี้ การแยกเรือนออกจากกันเป็นเรือนย่อย ๆ เป็นการกระจายมวลอาคาร ทำให้อาคารดูแล้วไม่ใหญ่โตเกินไป ตัวอาคารไม่มีการซ้อนกัน ทำให้มีพื้นที่ผิวโดยรอบมากขึ้น และเกิดการถ่ายเทหรือการระบายอากาศที่ดีอีกด้วย (Phongmethakul, 1999, p. 94)

สถาปัตยกรรมไทยยังมียุทธศาสตร์การขยายตัวแบบอื่นตามรูปแบบการจัดองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมตะวันตก เช่น แบบรวมศูนย์ (centralized) คือ มีส่วนสำคัญอยู่ตรงกลาง รายล้อมด้วยส่วนสำคัญรองลงมา โดยเป็นรูปแบบที่นิยมใช้ในการวางผังอาคารทางศาสนา เช่น เจดีย์ พระปรางค์

ซึ่งสอดคล้องกับคติไตรภูมิในศาสนาพุทธที่มีเขาพระสุเมรุอยู่ตรงกลาง รายล้อมด้วยทวีปภูเขาทั้งสี่ทิศ (รูปที่ 8)

ที่มา: <https://maps.google.com>

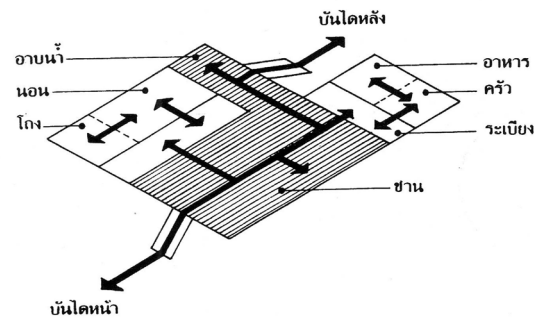
รูปที่ 8 ผังวัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แสดงการวางผังแบบรวมศูนย์ (centralized) ตามคติไตรภูมิ

4.1.4 การจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อพื้นที่

รูปแบบของการจัดผังเพื่อการเชื่อมต่อพื้นที่ในสถาปัตยกรรมไทยมีรูปแบบเช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมตะวันตกทั้งอาคารพักอาศัยและสาธารณะ โดยมีรูปแบบของการจัดผังเพื่อการเชื่อมต่อ เช่น รูปตัว L, T, O, U แต่ทั้งนี้ เอกลักษณ์ที่ชัดเจนของการเชื่อมต่อพื้นที่ของเรือนไทยคือ การมีชาน/ระเบียงเป็นตัวเชื่อมพื้นที่ส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดพื้นที่โล่งในกลุ่มอาคารสำหรับรองรับกิจกรรมพักผ่อน (Chompunich, 1987, p. 68) (รูปที่ 9 และ 10) ซึ่งต่างจากรูปแบบการเชื่อมต่อพื้นที่ของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีทางเดินเท้า (corridor) เป็นตัวเชื่อมต่อพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ภายในอาคารเข้าด้วยกัน

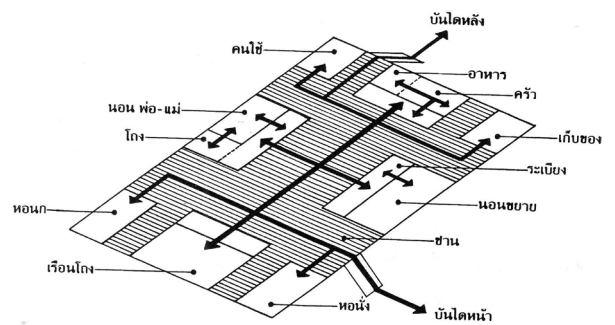
4.2 การจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อที่ว่าง

เอกลักษณ์ที่โดดเด่นประการหนึ่งของเรือนไทยได้แก่ การเชื่อมต่อที่ว่างภายในและภายนอกซึ่งมีรูปแบบเป็น “ที่ว่างถูกเชื่อมต่อกับที่ว่างร่วม (spaces linked by a common space)” คือ เป็นรูปแบบของการเชื่อมต่อที่ว่างสองส่วนที่อยู่ห่างกันด้วยที่ว่างส่วนที่สามหรือ “ที่ว่างส่วนกลาง (intermediate space)” (Ching, 1979, p. 202) พื้นที่ว่างส่วนกลางนี้ยังแสดงถึงแนวคิดเรื่องการมี ‘พื้นที่กึ่งนอกกึ่งใน’ หรือ ‘พื้นที่สีเทา’ ในเรือนไทยอีกด้วย การเชื่อมต่อที่ว่างเริ่มจากภายในตัวเรือนหรือห้องที่มีผนังล้อมสี่ด้านและหลังคาสู่ระเบียง ซึ่งมีผนังล้อมสามด้านและมีชายคาด้านบน สู่ที่โล่งภายนอกคือชาน (พื้นที่สีเทา) ซึ่งมีฝารั้วโปร่งล้อมรอบและไม่มีหลังคา และสื่อนอกชาน ซึ่งเป็นที่ว่างถูกล้อมด้วยฝารั้วเพียงด้านเดียว ไม่มีหลังคา ต่อจากนอกชานจึงออกสู่ที่ว่างโล่งไม่มีขอบเขตเป็นลำดับสุดท้าย (รูปที่ 11) (Chaichongrak, 2000, p. 242)

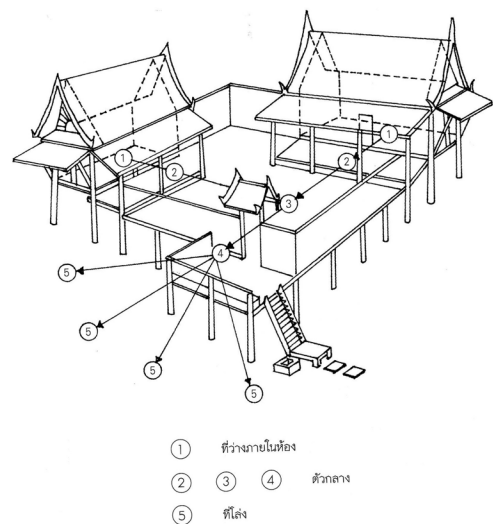
ที่มา: Chaichongrak, 2000, p. 249

รูปที่ 9 การเชื่อมต่อของพื้นที่ใช้สอยส่วนต่าง ๆ ด้วยชานของเรือนสำหรับครอบครัวเดี่ยว

ที่มา: Chaichongrak, 2000, p. 249

รูปที่ 10 การเชื่อมต่อของพื้นที่ใช้สอยส่วนต่าง ๆ ด้วยชานของเรือนหมู่สำหรับครอบครัวขยาย

ที่มา: Chaichongrak, 2000, p. 243

รูปที่ 11 การเชื่อมต่อของที่ว่างของเรือนไทย จากภายในเรือนสู่ที่โล่งภายนอกของเรือนไทย โดยมีตัวกลาง คือ ระเบียงชานและนอกชาน เป็นตัวเชื่อมสู่ที่โล่งภายนอก

การวางผังของเรือนไทยแสดงเอกลักษณ์สำคัญประการหนึ่งคือ “การไหลไปมาของที่ว่าง” เนื่องจากเรือนไทยประกอบด้วยเรือนหลายหลังตั้งอยู่ในระยะห่างกันและมีรั้วลักษณะโปร่ง ทำให้สามารถมองผ่านที่ว่างภายในออกสู่ที่ว่างภายนอกได้ จึงเกิดการไหลไปมาของที่ว่างภายในและภายนอก (Chaichongrak, 2000, p. 242) นอกจากนี้ การยกลอยของเรือนไทยสูงพ้นศีรษะเพื่อเป็นได้ถุน ทำให้สายตาสามารถมองผ่านได้ถุนของตัวเรือนสู่อีกด้านหนึ่งได้เกิดการไหลไปมาของที่ว่างทั้งในรูปด้านและรูปตัด สร้างการรับรู้ของสายตาเกิดความรู้สึกเสมือนอาคารเบา ลอย (Chaichongrak, 2000, p. 242)

ที่มา: (บน และล่าง) Hinchiranan, 1996, p. 117; (กลาง) Chakrabongse, 2002, p. 59

รูปที่ 12 ระดับความสว่างเชิงสุนทรียภาพในเรือนไทย 3 ระดับ (บน) พื้นที่ค่อนข้างมืด ได้แก่ ตัวเรือน (กลาง) พื้นที่แสงสลัว ได้แก่ ระเบียงหรือพะไล (ล่าง) และพื้นที่สว่างภายนอก ได้แก่ ชาน

4.2.1 ระดับความสว่างที่สัมพันธ์กับการเชื่อมต่อที่ว่าง

การเชื่อมต่อที่ว่างในเรือนไทยเป็นลำดับแสดงถึงความสัมพันธ์กับลำดับของความสว่างในเชิงสุนทรียภาพ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดของเรือนไทย นิจ หิณชิระนันท์ ได้จำแนกระดับความแตกต่างของความสว่างในเรือนไทยเป็นสามระดับ ได้แก่ พื้นที่ค่อนข้างมืด (ตัวเรือน) พื้นที่แสงสลัว (ระเบียงหรือพะไล) และพื้นที่สว่างมีแสงแดด (ชาน) (รูปที่ 12) (Hinchiranan, 1996, pp. 116-117) ขณะที่ Robert Powell ได้จำแนกระดับความแตกต่างของความสว่างในเรือนไทยไว้เพียงสองระดับ ได้แก่ พื้นที่มืด (เรือน/ห้องซึ่งมีหลังคาทรงจั่วคลุม) และพื้นที่สว่างภายนอก (ระเบียง/ชาน) (Powell, 2003, p. 24)

ทั้งแนวคิดเรื่องระดับความสว่างที่สัมพันธ์กับการเชื่อมต่อที่ว่าง และแนวคิดเรื่อง ‘พื้นที่กึ่งนอกกึ่งใน’ หรือ ‘พื้นที่สีเทา’ หรือ ‘พื้นที่แสงสลัว’ ที่ปรากฏในเรือนไทยเป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่แสดงสุนทรียภาพของ ‘จิตตะวันออก’ โดยมีแก่นหลักคือศาสนา พุทธ สถาปนิกชาตรี ลดาลลิตสกุล ได้อธิบายเรื่องจิตตะวันออกว่า ‘จิต’ คือ ตัวกำหนดลักษณะทางนามธรรมที่สะท้อนความเป็นมนุษย์ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ‘ตะวันออก’ คือ รากฐานทางวัฒนธรรมอันมั่นคงจากแก่นของพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนสภาวะที่ทั้งขัดแย้งและคลุมเครือในเวลาเดียวกัน (Ladalalitsakun, 1995, pp. 110-111)

5. การวิเคราะห์เชิงบูรณาการและการอภิปรายผล

การวิเคราะห์เชิงบูรณาการและการอภิปรายผล มุ่งวิเคราะห์โดยรวมจากข้อมูลที่ได้มาจากทั้ง 4 แหล่ง ได้แก่ 1) เอกสารที่เป็นงานวิชาการและงานวิจัยต่าง ๆ 2) การสำรวจภาคสนามรูปแบบสถาปัตยกรรม 3) การสัมภาษณ์โดยตรง: การสัมภาษณ์ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ 4) การสอบถามกลุ่มสถาปนิกทั่วไปและกลุ่มคนทั่วไปเพื่อเชื่อมโยงกับปัจจัยหลัก ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยใช้แบบสอบถามแสดงระดับความคิดเห็นด้วยของกลุ่มสถาปนิกทั่วไปและของกลุ่มคนทั่วไป ซึ่งมีระดับความคิดเห็นตามค่า ดังนี้ $4.01 - 4.50 =$ มาก $3.51 - 4.00 =$ ค่อนข้างมาก $2.51 - 3.50 =$ ปานกลาง $2.01 - 2.50 =$ ค่อนข้างน้อย และ $1.51 - 2.00 =$ น้อย ผลสรุปของการวิเคราะห์เหล่านี้ นำไปสู่ความสัมพันธ์กับการจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอยและเพื่อการเชื่อมต่อที่ว่างในเชิงทฤษฎี และหลักการที่เป็นข้อสรุปในมิติของการสืบสาน การปรับเปลี่ยน และหรือการคิดใหม่-ทำใหม่ โดยยกตัวอย่างสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ประกอบในแต่ละสาระสำคัญโดยสังเขป

จากการสอบถามสถาปนิกทั่วไป จำนวน 209 คน และคนทั่วไป จำนวน 310 คน โดยใช้แบบสอบถามที่ครอบคลุมสาระสำคัญเกี่ยวกับการจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอย ตามรายละเอียดที่ได้กำหนดไว้ในกรอบแนวคิดวิจัยที่เป็นแนวคิดหลัก ๆ (key concepts) ปรากฏระดับความคิดเห็นดังนี้ (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ระดับความคิดเห็นด้วยของกลุ่มสถาปนิกทั่วไปและกลุ่มคนทั่วไปเกี่ยวกับการจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอย

	สถาปนิกทั่วไป		คนทั่วไป	
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.
การจัดองค์ประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอย	3.91	.889	3.87	.869
การจัดองค์ประกอบเพื่อความยืดหยุ่นในพื้นที่	3.90	.866	3.86	.826
การจัดองค์ประกอบเพื่อการขยายตัว	3.88	.930	3.82	.898
การจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อพื้นที่	3.55	.877	3.71	.869
การจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อที่ว่าง	3.89	.830	3.86	.945

หมายเหตุ: $\bar{X}$ = ค่าเฉลี่ยเลขคณิต, S.D. (Standard Deviation) = ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

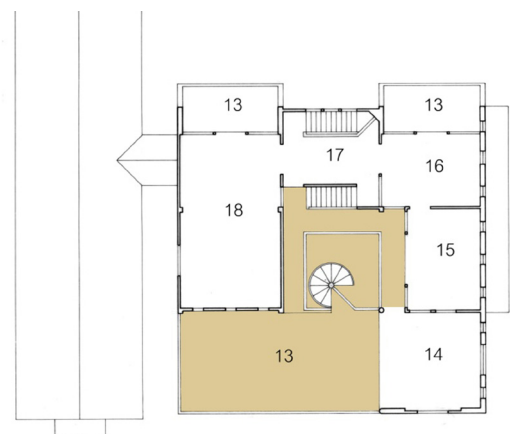
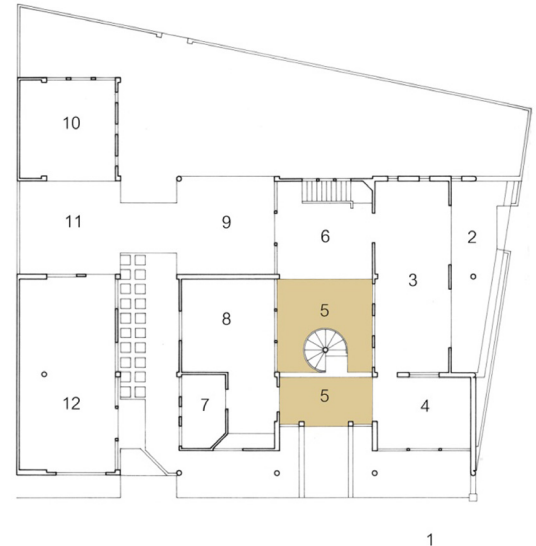
5.1 การจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอย

5.1.1 การจัดองค์ประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอย

ลักษณะที่โดดเด่นของเรือนไทย คือ การจัดองค์ประกอบโดยแยกอาคารเป็นเรือนย่อยๆ รูปแบบการวางตัวเรือนสัมพันธ์กับปัจจัยสภาพแวดล้อมท้องถิ่น เรือนเดี่ยวประกอบด้วยเรือนนอนและเรือนครัวแยกจากกัน และมีพื้นที่ส่วนกลาง คือ ชาน ลาน สวน เชื่อมเรือนทั้งหมดเข้าด้วยกัน ส่วนเรือนหมู่สำหรับครอบครัวขยายมีการจัดวางตัวเรือนทั้งหมดหันหน้าเข้าหากันและโอบล้อมชานโล่งตรงกลาง ทั้งนี้ การจัดวางผังเรือนไทยไม่ได้คำนึงแกนกลางเป็นสำคัญ โดยเป็นการจัดองค์ประกอบแบบสมดุลแบบอสมมาตร (asymmetrical balance) ทำให้เกิดพื้นที่ใช้สอยที่เป็นอิสระกว่าการจัดแบบสมดุลแบบสมมาตร (symmetrical balance)

การจัดผังโดยแยกอาคารเป็นเรือนย่อย ๆ และมีพื้นที่ส่วนกลางปรากฏในบ้านพักอาศัยสมัยใหม่ ตัวอย่างเช่น บ้านสงวนโพธิ์พระ จังหวัดเพชรบุรี (รูปที่ 13) รูปแบบ

การจัดผังของอาคารเป็นการกระจายอาคารออกเป็นมวलयย่อย ๆ และมีพื้นที่ใช้สอยส่วนกลางร่วมกันเหมือนการจัดผังของเรือนไทยคือมี โถง/ลาน ระเบียง และชานเพื่อเชื่อมต่อห้องต่าง ๆ เข้าด้วยกันในชั้น 1 และชั้น 2

ที่มา: (บน กลาง และล่าง) The Association of Siamese Architects under Royal Patronage of His Majesty the King, 1987, p. 44)

รูปที่ 13 บ้านสงวนโพธิ์พระ จ.เพชรบุรี ออกแบบโดย วีระ อินพันทั้ง (บน) ผังบ้านชั้น 1 (กลาง) ผังบ้านชั้น 2 (ล่าง) ภายนอกบ้านแสดงการกระจายมวลอาคารออกเป็นมวलयย่อยๆ

จากการสัมภาษณ์สถาปนิก พบว่า การจัดองค์ประกอบอาคารเพื่อประโยชน์ใช้สอยในลักษณะที่สอดคล้องกับรูปแบบการจัดองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทยในอดีตเป็นแนวทางหนึ่งที่น่าสนใจในงานออกแบบ เช่น สถาปนิกอมตะ หลุยส์ และทวีชัย วัชรากย์ เทพาคำ สำนักงาน Department of Architecture เห็นว่า การจัดองค์ประกอบอาคารเป็นส่วนย่อย ๆ แทนการรวมกันเป็นรูปทรงหรือมวลอาคารขนาดใหญ่เป็นแนวทางการออกแบบที่สืบสานจากรูปแบบของเรือนไทยในอดีต แต่ต้องเป็นไปตามโจทย์และสภาพบริบทของแต่ละโครงการด้วย

สถาปนิกองอาจ สาตรพันธุ์ ให้ความเห็นว่า งานสถาปัตยกรรมที่ดีคืองานที่มีการจัดผังให้เรียบง่ายตามประโยชน์ใช้สอย และควรให้ความสำคัญกับ ‘แก่น’ ของสถาปัตยกรรมคือรูปแบบการวางผัง โดยสามารถประยุกต์รูปแบบผังของบ้าน วัด และวังมาใช้ด้วยกันได้ เพราะมาจากหลักการพื้นฐานเดียวกัน และต่างตอบสนองต่อมนุษย์ซึ่งเป็นผู้อยู่อาศัย ส่วน ‘เปลือก’ ของสถาปัตยกรรมนั้นองอาจ สาตรพันธุ์ เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่สำคัญต่อสถาปัตยกรรมซึ่งได้แก่สิ่งที่เพิ่มเติมเข้าไป เช่น ลวดลายต่าง ๆ บนอาคาร อย่างไรก็ตาม สุนทร บุญญธิการ ได้แสดงความคิดเห็นที่ต่างออกไปว่า ไม่ควรนำรูปแบบของการจัดองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมในอดีตมาใช้โดยตรง แต่ต้องคำนึงประโยชน์ใช้สอยอาคารที่ต้องสัมพันธ์กับงบประมาณค่าก่อสร้าง และการสร้างสภาวะความสบายและความปลอดภัยควบคู่กันไปด้วย

ในการสอบถามความคิดเห็นด้วยของกลุ่มสถาปนิกทั่วไปและกลุ่มคนทั่วไป พบว่า ทั้งสองกลุ่มมีความเห็นด้วยค่อนข้างมาก (กลุ่มสถาปนิกทั่วไป $\bar{X} = 3.91$ S.D. = .889; กลุ่มคนทั่วไป $\bar{X} = 3.87$ S.D. = .869)

สรุปได้ว่า การจัดองค์ประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอยในสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่มีการออกแบบโดยสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของรูปแบบการจัดผังของเรือนไทย คือการแยกอาคารเป็นมวลย่อย ๆ ตามประโยชน์ใช้สอยที่ต่างกัน เหมือนเรือนไทยที่มีการแบ่งเป็นเรือนย่อย ๆ แทนการใช้รูปทรงหรือมวลอาคารขนาดใหญ่ ซึ่งช่วยในการเพิ่มพื้นที่ผิวของอาคารทำให้เกิดการระบายอากาศและความร้อนได้ดีกว่ามวลอาคารขนาดใหญ่ และการมีพื้นที่ส่วนกลางคือชาน ลาน สวน เชื่อมมวลอาคารย่อย ๆ ทั้งหมดเข้าด้วยกัน ทั้งนี้ การนำรูปแบบการจัดผังของเรือนไทยมาใช้ต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบท โดยคำนึงถึงการวางทิศทางอาคารสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมคือแสงแดดและลม และ

ต้องคำนึงปัจจัยอื่นๆ เช่น การสร้างสภาวะสบาย การประหยัดพลังงาน เป็นต้น

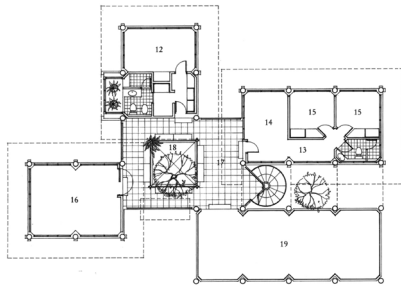
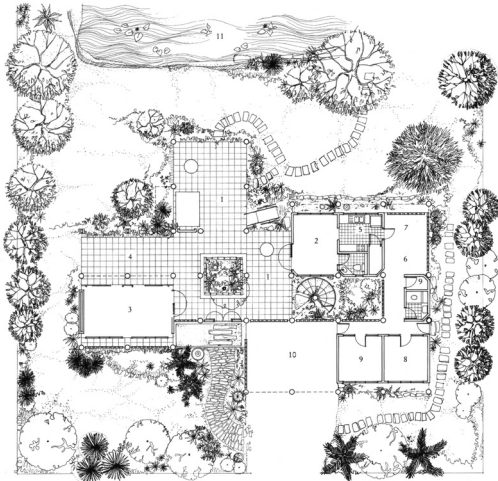
5.1.2 การจัดองค์ประกอบเพื่อความยืดหยุ่นในพื้นที่

การจัดองค์ประกอบเพื่อความยืดหยุ่นในพื้นที่ใช้สอยเพื่อรองรับกิจกรรมที่หลากหลายเป็นเอกลักษณ์ของเรือนไทย โดยมีพื้นที่หนึ่งสามารถรองรับประโยชน์ใช้สอยที่หลากหลายในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน เรือนไทยยังมีการจัดองค์ประกอบให้มีพื้นที่ส่วนกลาง (intermediate space) หรือพื้นที่กึ่งนอกกึ่งใน หรือพื้นที่สีเทา ซึ่งได้แก่ ระเบียง ชาน ลาน รวมทั้งพื้นที่ใต้ถุนอาคาร พื้นที่เหล่านี้ส่วนใหญ่ได้ร่วมนอกจากต้นไม้ ชายคา หรือตัวอาคารโดยรอบทำให้สามารถใช้งานได้ตลอดเวลา

ในการสัมภาษณ์สถาปนิกพิริส พัชรเศวต เห็นว่า การจัดองค์ประกอบในอาคารสมัยใหม่ควรมีความสัมพันธ์กับรูปแบบการจัดองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทย คือการมีลาน (court) อเนกประสงค์ล้อมด้วยหมู่อาคาร สถาปนิกชัยวัฒน์ ลิ้มวัฒนานนท์ บริษัท Design 103 International มีความคิดเห็นสอดคล้องกันในการจัดองค์ประกอบอาคารให้มีพื้นที่อเนกประสงค์ส่วนกลางเพื่อแสดงลักษณะไทย โดยต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการใช้สอยภายในอาคารสมัยใหม่

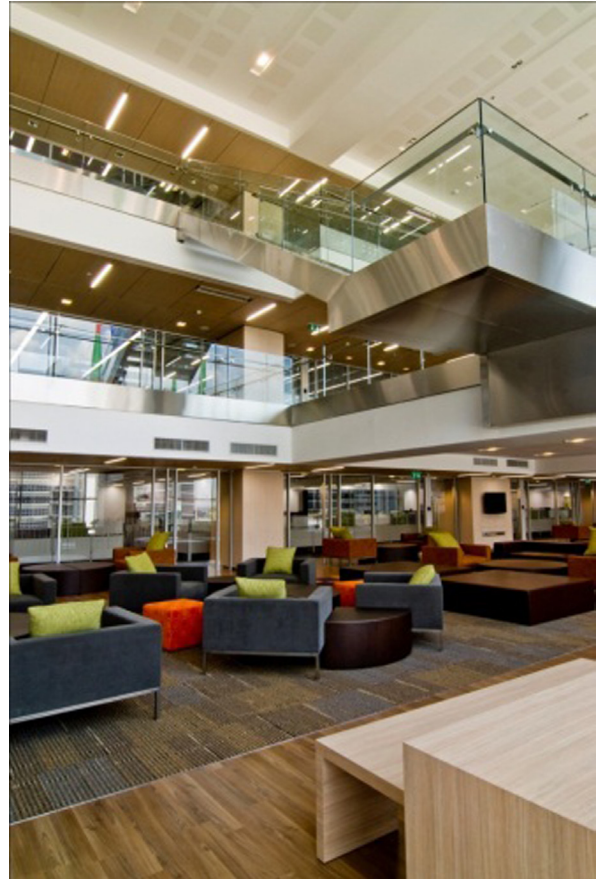
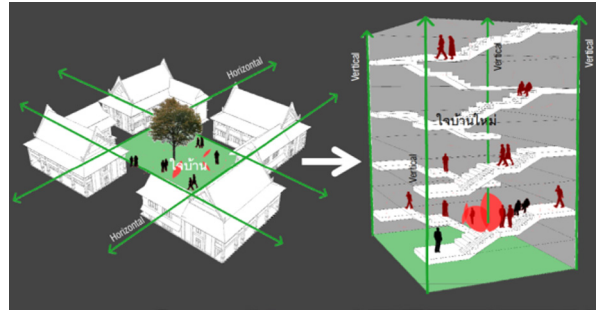
การสืบสานรูปแบบการจัดองค์ประกอบเพื่อความยืดหยุ่นในพื้นที่ใช้สอยตามรูปแบบเรือนไทยในบ้านพักอาศัยสมัยใหม่ เช่น บ้านทิพทิส กรุงเทพฯ (รูปที่ 14) ชั้น 1 ของบ้านมีพื้นที่ส่วนกลางใต้อาคารเป็นลานสำหรับพักผ่อน และพื้นที่อเนกประสงค์เหมือนใต้ถุนของเรือนไทย และชั้น 2 มีชานยกลอยโดยมีต้นไม้ลอดจากชั้น 1 ให้ร่มเงาที่ชานซึ่งล้อมรอบด้วยอาคาร 4 หลัง

ในอาคารสาธารณะสมัยใหม่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาคารขนาดใหญ่หรืออาคารสูง มีการจัดองค์ประกอบที่นำเอกลักษณ์ไทยจากเรือนไทยมาใช้แต่มีการปรับเปลี่ยนไปตามรูปแบบและการใช้สอยของอาคารสาธารณะ ตัวอย่างเช่น อาคารธนาคารกสิกรไทย สำนักงานแจ้งวัฒนะ กรุงเทพฯ (รูปที่ 15) มีแนวคิดในการจัดผังภายในอาคารให้มีพื้นที่ส่วนกลางอเนกประสงค์ตามรูปแบบพื้นที่ ‘โถงบ้าน’ ของหมู่บ้านหรือชุมชนในอดีต โดยพื้นที่ ‘โถงบ้านใหม่’ นี้กระจายไปตามแนวตั้งของพื้นที่ว่างบริเวณส่วนหน้าของอาคาร และเชื่อมต่อจากพื้นที่ส่วนสำนักงานด้านหลังด้วยบันได เพื่อใช้เป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมและการปฏิสัมพันธ์ของบุคลากรในอาคาร

ที่มา: (บน กลาง และล่าง) Powell, 2003, pp. 81-82

รูปที่ 14 บ้านทิพทัส กรุงเทพฯ ออกแบบโดย ศุภศิ ทิพทัส (บน) ผังบ้านชั้น 1 (กลาง) ผังบ้านชั้น 2 (ล่าง) ภายนอกบ้าน แสดงการยกได้ถนนเพื่อเป็นพื้นที่ส่วนกลางและสวน

ที่มา: Design 103 International, 2012

รูปที่ 15 อาคารธนาคารกสิกรไทย สำนักงานแจ้งวัฒนะ กรุงเทพฯ ออกแบบโดย บริษัท Design 103 International จำกัด (บน) แนวคิดการมีพื้นที่ 'ใจบ้าน' เพื่อให้ผู้คนมาพบปะสนทนากัน เหมือนใจบ้านของหมู่บ้านไทย (ล่าง) บริเวณพื้นที่ส่วนกลางหรือ 'ใจบ้าน' ภายในอาคาร

ในการสัมภาษณ์สถาปนิกและการสอบถามความคิดเห็นด้วยของกลุ่มสถาปนิกทั่วไปและกลุ่มคนทั่วไป พบว่า เห็นด้วยค่อนข้างมากต่อการจัดวางอาคารเพื่อความยืดหยุ่นในพื้นที่ โดยมีพื้นที่ส่วนกลางที่สามารถรองรับกิจกรรมได้หลายรูปแบบในช่วงเวลาต่างกัน เป็นรูปแบบที่แสดงเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมไทย (กลุ่มสถาปนิกทั่วไป $\bar{X} = 3.90$ S.D. = .866; กลุ่มคนทั่วไป $\bar{X} = 3.86$ S.D. = .826)

สรุปได้ว่า การจัดองค์ประกอบเพื่อความยืดหยุ่นในพื้นที่ใช้สอยในสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่มีแนวคิดและรูปแบบการจัดผังที่สอดคล้องกับการจัดผังของเรือนไทยในอดีต คือ การมีพื้นที่ใช้สอยภายในอาคารหรือพื้นที่ส่วนกลางภายนอกอาคาร (ลาน/ชาน/ระเบียง/ใต้ถุน) ที่สามารถรองรับกิจกรรมได้หลายรูปแบบ เสมือนพื้นที่ภายในตัวเรือนของเรือนไทยในอดีตที่ปรับเปลี่ยนการใช้สอยได้ในเวลาที่ต่างกัน โดยในอาคารสาธารณะสมัยใหม่อาจมีแนวคิดที่ปรับเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น การมีพื้นที่ส่วนกลางตามรูปแบบพื้นที่ ‘ไ้บ้าน’ ของชุมชนในอดีตหลายพื้นที่กระจายไปตามแนวตั้งของพื้นที่ว่างของอาคาร เป็นต้น

5.1.3 การจัดองค์ประกอบเพื่อการขยายตัว

การจัดองค์ประกอบเพื่อการขยายตัวเป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับการจัดผังของเรือนไทยหมู่สำหรับครอบครัวขยายที่สามารถต่อขยายตัวเรือนตามขนาดครอบครัว โดยมีเอกลักษณ์เด่นชัดคือการมีชานหรือระเบียงเป็นตัวเชื่อมตัวเรือนเข้าด้วยกัน รูปแบบการต่อขยายของเรือนไทยตามการขยายตัวของขนาดครอบครัวมี 2 รูปแบบ คือ แบบเรียงชานตามทางยาวของชาน (linear type) และแบบมีขอบเขตจำกัดเป็นกลุ่มล้อมชาน (grouping type) โดยหันหน้าเรือน (ด้านระเบียง) เข้าหากัน ส่วนรูปแบบการขยายตัวแบบอื่น ๆ เช่น แบบรวมศูนย์ (centralized) ปรากฏในการวางผังอาคารทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับปัจจัยคติความเชื่อตามคติไตรภูมิในศาสนาพุทธ

นอกจากนี้ จำนวนการต่อขยายตัวเรือนจากเรือนเดี่ยวเพิ่มขึ้นเป็นเรือนหมู่เป็นไปตามปัจจัยคติความเชื่อเรื่องระบบจำนวนคี่ เช่น ต่อขยายเพิ่มขึ้นเป็น 3 หรือ 5 เรือน การแยกเรือนออกจากกันเป็นเรือนย่อย ๆ เป็นการกระจายมวลอาคาร ทำให้อาคารดูแล้วไม่ใหญ่โตเกินไปและมีพื้นที่ผิวโดยรอบมากขึ้น เกิดการถ่ายเทหรือการระบายอากาศที่ดีกว่าการใช้มวลอาคารใหญ่

รูปแบบการจัดผังเพื่อการขยายตัวส่วนใหญ่นำมาใช้กับอาคารสมัยใหม่ประเภทอาคารสาธารณะเพื่อรองรับการขยายตัวของโครงการในอนาคต โดยใช้ระเบียง ทางเดินเท้า เป็นตัวเชื่อมส่วนเดิมและส่วนขยายเข้าด้วยกัน ตัวอย่างเช่น อาคารโรงเรียนนานาชาติ (ISB) จังหวัดนนทบุรี (รูปที่ 16) มีการจัดผังโดยมีพื้นที่รองรับการขยายตัวในอนาคตทางทิศเหนือของโครงการ โดยมีระเบียงทางเดินเชื่อมต่อระหว่างกลุ่มอาคารปัจจุบันและอาคารหลังใหม่ในอนาคต เป็นต้น

ที่มา: ผู้วิจัย

รูปที่ 16 ผังบริเวณโรงเรียนนานาชาติ (ISB) จังหวัดนนทบุรี ออกแบบโดย บริษัท เอส.เจ.เอ. ทรีตี จำกัด

สำหรับบ้านพักอาศัยสมัยใหม่ ยังไม่ปรากฏตัวอย่างที่ชัดเจนในการจัดองค์ประกอบเพื่อการขยายตัวตามขนาดครอบครัว อาจเนื่องมาจากสภาพครอบครัวไทยปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวตามแบบอย่างสังคมตะวันตก มากกว่าการอยู่ร่วมกันแบบครอบครัวขยายหรือผสมเหมือนสังคมไทยในอดีต รวมทั้งคติในการต่อขยายตัวเรือนเพิ่มตามระบบจำนวนคี่ได้เลือนหายไปจากสังคมปัจจุบันเช่นเดียวกัน

ในการสัมภาษณ์สถาปนิกและนักวิชาการ ไม่มีผู้ใดแสดงความคิดเห็นชัดเจนต่อการจัดองค์ประกอบเพื่อการขยายตัว ส่วนการสอบถามความคิดเห็นกลุ่มสถาปนิกทั่วไปและกลุ่มคนทั่วไปนั้น ทั้งสองกลุ่มเห็นด้วยค่อนข้างมากและอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกันต่อการจัดองค์ประกอบเพื่อการขยายตัวว่าเป็นแนวทางหนึ่ง que แสดงลักษณะไทยในการจัดองค์ประกอบอาคารสมัยใหม่ (กลุ่มสถาปนิกทั่วไป $\bar{X} = 3.88$ S.D. = .930; กลุ่มคนทั่วไป $\bar{X} = 3.82$ S.D. = .898)

สรุปได้ว่า การจัดองค์ประกอบเพื่อการขยายตัวเป็นแนวทางหนึ่งที่สอดคล้องกับเอกลักษณ์ของเรือนไทยที่มี การจัดผังเพื่อต่อขยายตัวเรือน โดยมีชาน/ระเบียง/ทางเดินเท้าเป็นตัวเชื่อมตัวเรือนเข้าด้วยกัน ทั้งนี้มีการนำเพียงรูปแบบเฉพาะการจัดผังมาใช้เท่านั้น แต่ไม่ได้มีการสืบสานคติความเชื่อในอดีตตามมรดกด้วย เนื่องจากปัจจัยและบริบทปัจจุบันที่เปลี่ยนไปจากอดีต

รูปแบบการจัดองค์ประกอบเพื่อการขยายตัวส่วนใหญ่เป็นไปตามบริบทสมัยใหม่ และปรากฏในอาคารสาธารณะ เช่น กลุ่มอาคารทางการศึกษา อาคารโรงพยาบาล เป็นต้น เพื่อรองรับการขยายตัวของโครงการในอนาคต โดยมีระเบียบ/ทางเดินทำเป็นตัวเชื่อมอาคารต่าง ๆ เสมือนการเชื่อมต่อกลุ่มเรือนในเรือนไทย

5.1.4 การจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อพื้นที่

เอกลักษณ์ของการจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อพื้นที่ในสถาปัตยกรรมไทยมีรูปแบบของการจัดผังเพื่อการเชื่อมพื้นที่ต่อหลายรูปแบบ คือ 1) การจัดผังแบบปิดล้อมทั้งหมด เช่น การจัดผังรูปตัว O 2) การจัดผังแบบปิดล้อมบางส่วน เช่น การจัดผังรูปตัว L, T, U เป็นต้น โดยมีขนาบระเบียง หรือพื้นที่สีเขียวเป็นตัวเชื่อมพื้นที่ส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดพื้นที่โล่งในกลุ่มอาคารสำหรับรองรับกิจกรรมพักผ่อน

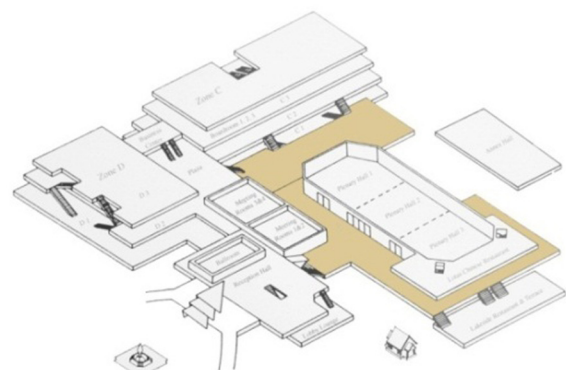
สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่มีการนำรูปแบบการเชื่อมต่อจากเรือนไทยมาปรับเปลี่ยนในการจัดองค์ประกอบอาคาร ตัวอย่างบ้านพักสมัยใหม่ เช่น The Local Hero House จังหวัดปทุมธานี (รูปที่ 17) มีการวางผังบ้านแบบปิดล้อมบางส่วนเป็นรูปตัว U โดยนำลักษณะของการจัดผังกลุ่มเรือนไทยภาคกลาง คือ เรือนนอนวางตามตะวัน และแยกออกจากเรือนครัวและห้องรับแขก เชื่อมต่อด้วยชานกลาง และมีศาลาพักผ่อนตั้งอยู่บนน้ำ ตัวบ้านและชานหันออกสู่แม่น้ำเสมือนเรือนริมน้ำในอดีต

ตัวอย่างสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ประเภทอาคารสาธารณะที่มีการนำรูปแบบการเชื่อมต่อจากเรือนไทยมาปรับเปลี่ยนในการจัดองค์ประกอบอาคาร เช่น อาคารศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ (รูปที่ 18) มีการวางผังโดยนำลักษณะของการจัดผังกลุ่มเรือนไทยภาคกลางมาใช้ โดยแยกมวอาคารและพื้นที่ใช้สอยภายในออกเป็นมวย่อย ๆ มีเรือนประธานคือห้องประชุมใหญ่ (Plenary Hall) ซึ่งมีอาคารส่วนอื่นรายล้อม และเชื่อมต่อกันด้วยโถงกลางซึ่งทำหน้าที่เป็นชาน

ในกรณีของอาคารสาธารณะขนาดใหญ่ที่มีพื้นที่ใช้สอยจำนวนหลายชั้น อาจมีการเชื่อมต่อพื้นที่โดยอาศัยแนวคิดจากลักษณะการเชื่อมต่อพื้นที่ของไทยในอดีตมาใช้ โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้ซับซ้อนกว่าการเชื่อมต่อในแนวราบ ตัวอย่างเช่น อาคาร In Square Retails Complex กรุงเทพฯ (รูปที่ 19) มีแนวคิดในการเชื่อมต่อพื้นที่เชิงพาณิชย์ภายในของอาคารทั้งแนวราบและแนวตั้งบริเวณ

ที่มา: (บน) ผู้วิจัย, (ล่าง) Seangklieng, 2013
รูปที่ 17 The Local Hero House จังหวัดปทุมธานี ออกแบบโดยเขียนศักดิ์ แสงเกลี้ยง (บน) ผังบริเวณ (ล่าง) บริเวณภายนอกบ้าน

ที่มา: Arch & Idea, 1996, p. 73
รูปที่ 18 อาคารศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพฯ ออกแบบโดยบริษัท Design 103 จำกัด การจัดผังมาจากการจัดผังกลุ่มเรือนไทยภาคกลาง

ด้านหน้าอาคาร ด้วยการจัดระบบของทางเดินและทางลาดที่อ้างอิงจากวิถีชีวิตของคนไทยในอดีต คือ ตลาดน้ำในชนบทที่มีخانของเรือนแพริมน้ำเชื่อมต่อกัน นำมาใช้กับอาคารสมัยใหม่ที่มีรูปแบบกิจกรรมเชิงพาณิชย์

ที่มา: Plan Architect Co., Ltd., 2012

รูปที่ 19 อาคาร In Square Retails Complex กรุงเทพฯ ออกแบบโดย บริษัท แพลน อาคิเต็ค จำกัด (บพ) แสดงการเชื่อมต่องานทางเดินและทางลาดด้านหน้าอาคาร (ล่างซ้ายและขวา) แนวคิดในการนำเอารูปแบบของการสัญจรในตลาดน้ำมาอ้างอิงการจัดวางทางสัญจรด้านหน้าของอาคาร

จากการสอบถามความคิดเห็นด้วยต่อการจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อพื้นที่ พบว่า กลุ่มคนทั่วไปมีความคิดเห็นด้วยค่อนข้างมากว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่แสดงลักษณะไทยในการจัดองค์ประกอบอาคารสมัยใหม่ ($\bar{X} = 3.71$ S.D. = .869) ส่วนกลุ่มสถาปนิกทั่วไปมีความคิดเห็นด้วยน้อยกว่ากลุ่มคนทั่วไป แต่ยังอยู่ในระดับค่อนข้างมากเช่นเดียวกัน ($\bar{X} = 3.55$ S.D. = .877)

สรุปได้ว่า การจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อพื้นที่ที่มีการนำแนวคิดและรูปแบบซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดมาจากเรือนไทยที่มีรูปแบบการเชื่อมต่อพื้นที่โดยมีخان/ระเบียง/ทางเดินเท้าเป็นตัวเชื่อมพื้นที่ส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยการนำมาใช้ในอาคารสมัยใหม่ต้องสอดคล้องกับปัจจัยบริบทร่วมสมัย เช่น วิถีชีวิตสมัยใหม่ กิจกรรมและประเภทของอาคาร ฯลฯ

รูปแบบของการจัดผังเพื่อการเชื่อมต่อพื้นที่ในอาคารไทยสมัยใหม่โดยส่วนใหญ่เป็นการเชื่อมต่อพื้นที่ในแนวราบ (horizontally spatial connection) โดยมีรูปแบบทั้งการจัดผังแบบปิดล้อมทั้งหมด เช่น การจัดผังรูปตัว O และการจัดผังแบบเปิดล้อมบางส่วน เช่น การจัดผังรูปตัว L, T, U เป็นต้น ในกรณีของอาคารสมัยใหม่ที่มีจำนวนหลายชั้น อาจมีรูปแบบการเชื่อมต่อพื้นที่ในแนวตั้ง (vertically spatial connection) โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของชาน/ระเบียง/ทางเดินเท้าเพื่อเชื่อมต่อพื้นที่ของแต่ละชั้นเข้าด้วยกัน

5.2 การจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อที่ว่าง

การจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อที่ว่างเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ลักษณะไทยที่สะท้อนจิตวิญญาณแบบตะวันออก เช่น สุนทรียภาพของแสงสว่างที่สัมพันธ์กับการจัดลำดับของที่ว่างในอาคาร แสดงความสัมพันธ์และการอยู่ร่วมกันระหว่างวิถีชีวิตตะวันออกกับธรรมชาติแวดล้อม และเป็นแนวทางที่ไม่ยึดติดกับการนำองค์ประกอบสถาปัตยกรรมในอดีตมาใช้กับอาคารสมัยใหม่ การเชื่อมต่อที่ว่างภายในและภายนอกของเรือนไทยเป็นรูปแบบ “ที่ว่างถูกเชื่อมต่อด้วยที่ว่างร่วม (spaces linked by a common space)” ซึ่งเป็นรูปแบบของการเชื่อมต่อที่ว่างสองส่วนที่อยู่ห่างกันด้วยที่ว่างส่วนที่สามหรือ “ที่ว่างส่วนกลาง (intermediate space)”

5.2.1 ระดับความสว่างที่สัมพันธ์กับการเชื่อมต่อที่ว่าง

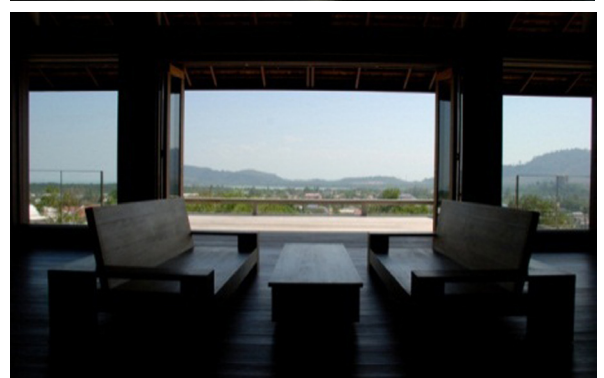
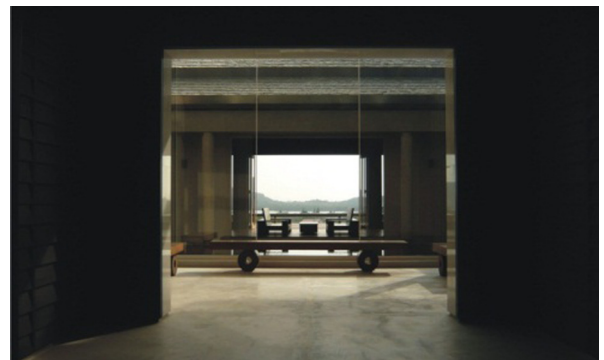
เรือนไทยมีชานและระเบียงเป็นที่ว่างหรือพื้นที่ส่วนกลางสำหรับการเชื่อมต่อที่ว่างส่วนอื่น ๆ โดยการเชื่อมต่อที่ว่างเริ่มจากภายในตัวเรือนสู่ระเบียง สู่ที่โล่งภายนอกคือชาน และสู่นอกชาน ต่อจากนอกชานจึงออกสู่ที่ว่างโล่งไม่มีขอบเขตเป็นลำดับสุดท้าย ลำดับของการเชื่อมต่อที่ว่างจากภายในสู่ภายนอกของเรือนไทยยังมีความสัมพันธ์กับลำดับของความสว่างในเชิงสุนทรียภาพ โดยเรียงลำดับจากความมืดไปสู่ความสว่าง ได้แก่ พื้นที่ค่อนข้างมืด (ตัวเรือน) พื้นที่แสงสลัว/พื้นที่สีเทา/พื้นที่กึ่งนอกกึ่งใน (ระเบียง หรือพะไล) และพื้นที่สว่างมีแสงแดด (ชาน)

จากการสัมภาษณ์สถาปนิกชาตรี ลดาลลิตสกุล มีแนวคิดที่พื้นที่แสงสลัวเป็นการแสดงออกถึงสุนทรียภาพของ ‘จิตตะวันออก’ โดยมีแก่นหลักคือศาสนาพุทธที่สะท้อนสุนทรียภาพและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ต่างจากแนวคิดตะวันตกที่พยายามเปลี่ยนแปลงหรือเอาชนะ

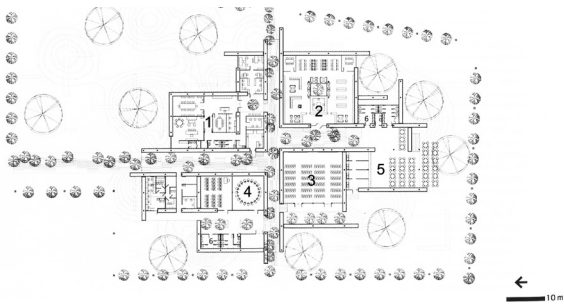
ธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของจุนอิจิโร่ ทานิชากิ ในงานประพันธ์ เบิร์เงาสลัว (In Praise of Shadows) ที่เห็นว่า เอกลักษณะเฉพาะของสังคมตะวันออกคือการ แสวงหาความงามในความมืดสลัว แสดงความพึงพอใจและความซึมซับกับความงามของธรรมชาติแวดล้อม การสืบสานการเชื่อมต่อที่ว่างเป็นลำดับที่สัมพันธ์กับสุนทรียภาพของแสงจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่น่านำไปสู่แนวคิดในการออกแบบของชาติรีคือ “สถาปัตยกรรมจิตตะวันออกในร่างสากล” ซึ่งได้แก่ รูปแบบของสถาปัตยกรรมที่มีรูปทรงเรขาคณิตสากล เช่น ทรงกลม สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม เป็นต้น ผสมผสานกับความเป็นตะวันออกแบบพุทธ ซึ่งชาติรีเห็นว่าสถาปัตยกรรมญี่ปุ่นสมัยใหม่แสดงความสำเร็จในการพัฒนารูปแบบของความเป็นตะวันออกในร่างสากล

สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่มีการใช้แนวคิดเรื่องระดับความสว่างที่สัมพันธ์กับการเชื่อมต่อที่ว่าง ในกรณีของบ้านพักสมัยใหม่ เช่น บ้านสีเทาแห่งกุกู จังหวัดภูเก็ต (รูปที่ 20) มีการวางผังบ้านให้มีพื้นที่คอร์ทกลางอาคาร และมีการเชื่อมต่อที่ว่างโดยเรียงตามลำดับการเข้าถึงอาคาร คือ จากพื้นที่ค่อนข้างมืด (โถงทางเข้า) สู่พื้นที่แสงสลัว (ระเบียงทางเดินเท้ารอบคอร์ทกลาง) พื้นที่ส่วนสว่าง (คอร์ทกลาง) พื้นที่แสงสลัว (ระเบียงทางเดินเท้ารอบคอร์ทกลาง) พื้นที่ค่อนข้างมืด (ห้องรับแขก) และสู่พื้นที่สว่างภายนอก (ระเบียงภายนอก)

ตัวอย่างอาคารสาธารณะที่แสดงการเชื่อมต่อที่ว่างภายในและภายนอก การไหลไปมาของที่ว่างในผังพื้นที่ และลำดับของแสงสว่างที่สัมพันธ์กับการเชื่อมต่อที่ว่าง เช่น อาคารสถาบันกัณฑ์นา จังหวัดนครปฐม (รูปที่ 21) ผังบริเวณประกอบด้วยพื้นที่ 5 ส่วนเชื่อมต่อกันด้วยที่ว่างซึ่งเป็นทางเดินเท้าไม่มีหลังคาคลุม และวางตามแกนทิศเหนือ-ใต้-ตะวันออก-ตะวันตก ทำให้ที่ว่างไหลไปมาในผังพื้นที่ ผังทั้งด้านนอกของอาคารและด้านในเป็นผนังก่ออิฐหนาความสูง 10 เมตร โดยมีรูปแบบการก่ออิฐคล้ายฐานเจดีย์หรือพระปรางค์เพื่อสื่อลักษณะไทยเชิงรูปธรรม นอกจากนี้ มีการเจาะช่องแสงจำนวนมากบนผนังอิฐ เพื่อให้แสงธรรมชาติส่องผ่านผนังหนาเกิดเป็นสุนทรียภาพของแสงสลัวและเงาภายในอาคาร

ที่มา: (บน) ผู้วิจัย, (กลาง และล่าง), Ton Silp Studio, 2012
รูปที่ 20 บ้านสีเทาแห่งกุกู จ.ภูเก็ต ออกแบบโดย บริษัท ดันคิลปีสตูดิโอ (บน) ผังบริเวณ(กลางบน) พื้นที่ค่อนข้างมืด ได้แก่ โถงทางเข้า (กลางล่าง) พื้นที่แสงสลัว ได้แก่ ระเบียงทางเดินรอบคอร์ทกลาง และพื้นที่ส่วนสว่าง ได้แก่ คอร์ทกลาง (ล่าง) พื้นที่ค่อนข้างมืด ได้แก่ ห้องรับแขก และพื้นที่ส่วนสว่างภายนอก ได้แก่ ระเบียงภายนอก

ที่มา: (บน และกลาง) <https://maps.google.com>; (ล่าง) ผู้วิจัย
รูปที่ 21 อาคารสถาบันกัณฑ์นา จังหวัดนครปฐม ออกแบบโดย บุญเสริม
เปรมธาดา (บน) ผังบริเวณ (กลาง) ภายในนอกอาคาร (ล่าง)
บริเวณทางเดินเท้าที่เชื่อมพื้นที่ส่วนต่าง ๆ

กลุ่มสถาปนิกทั่วไปและกลุ่มคนทั่วไปได้แสดงความ
คิดเห็นด้วยค่อนข้างมากและสอดคล้องกันในเรื่องการเชื่อม
ต่อที่ว่างจากภายในสู่ที่โล่งภายนอกอาคารเป็นลำดับ ซึ่ง
สัมพันธ์กับระดับความสว่างของแสง (กลุ่มสถาปนิกทั่วไป
 $\bar{X} = 3.89$ S.D. = .830; กลุ่มคนทั่วไป $\bar{X} = 3.86$ S.D. =
.945) โดยอยู่ในลำดับต้น ๆ ของการแสดงความคิดเห็น
ด้วยว่าเป็นปัจจัยหนึ่งในการสร้างสรรค์ลักษณะไทยใน
สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่

สรุปได้ว่า การสืบสานการวางผังที่เชื่อมต่อที่ว่าง
จากภายในสู่ภายนอกอาคารที่สัมพันธ์กับระดับของความ

สว่าง คือ จากพื้นที่ค่อนข้างมืด สู่ ‘พื้นที่สีเทา’ หรือ ‘พื้นที่
แสงสลัว’ และพื้นที่ส่วนสว่างตามลำดับ เป็นแนวทางหนึ่ง
ที่แสดงสุนทรียภาพของแสงในเรือนไทย และแสดงจิต
ตะวันออกที่มีแก่นมาจากพุทธศาสนาซึ่งสะท้อนสุนทรีย-
ภาพที่มีต่อธรรมชาติที่เป็นจริง แนวทางนี้จึงเป็นรูปแบบ
ของการผสมผสานจิตวิญญาณ (spirit) หรือวิถีคิดแบบ
ตะวันออกกับความเป็นสากลของรูปทรงเรขาคณิตแบบ
ตะวันตก แทนการนำองค์ประกอบเชิงรูปธรรมที่ขาดจิต
วิญญาณมาใช้กับอาคารเพื่อสร้างลักษณะไทย

6. ข้อสรุปในการจัดองค์ประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอย และการเชื่อมต่อที่ว่างทางสถาปัตยกรรมในการ สร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่

การวิเคราะห์การจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอย
และการจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อที่ว่าง โดยการ
เชื่อมโยงแนวรูปแบบกับผลงานสถาปัตยกรรมที่จำแนก
ตามลักษณะการสืบสาน การปรับเปลี่ยน และการคิดใหม่-
ทำใหม่ ซึ่งเป็นไปตามนิยามดังต่อไปนี้

การสืบสาน (inheritance) หมายถึงการสืบสาน
แนวรูปแบบ การใช้วัสดุและวิธีการก่อสร้างแบบดั้งเดิม โดย
เป็นไปตามความเชื่อ วิถีชีวิต และประเพณีปฏิบัติ ทั้งนี้
การสืบสานย่อมมีระดับของการสืบสานจากมากสู่น้อย การ
สืบสานที่น้อยเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับเปลี่ยน โดยการ
สืบสานแปรผันไปตามบริบทปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น การ
สืบสานการจัดผังอาคารตามรูปแบบการจัดผังของเรือน
ไทยเดิมที่มีเรือนย่อย ๆ ล้อมชานกลาง เป็นต้น

การปรับเปลี่ยน (transformation) หมายถึงการ
ปรับเปลี่ยนรูปแบบจากการที่เริ่มอิงกับแนวคิด การเลือก
ใช้วัสดุ เทคโนโลยีการก่อสร้าง ฯลฯ ของสังคมปัจจุบัน โดย
ยังคงยึดปัจจัยด้านสภาพภูมิอากาศ ความเชื่อ และประเพณี
ปฏิบัติบางประการซึ่งรวมทั้งปัจจัยด้านฐานานุลักษณะ เป็น
รูปแบบที่สะท้อนลักษณะพื้นฐานทางนามธรรม และ
สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้ การปรับเปลี่ยน
มีระดับของการปรับเปลี่ยนจากน้อยไปมาก ตัวอย่างเช่น
การปรับเปลี่ยนรูปแบบการเชื่อมต่อของที่ว่างที่สัมพันธ์กับ
ระดับความสว่างในอาคารสมัยใหม่ที่มีประโยชน์ใช้สอยซับซ้อนกว่าเรือนไทย เป็นต้น

การคิดใหม่-ทำใหม่ (reinvention) หมายถึงการ
คิดใหม่-ทำใหม่ที่เป็นการสร้างสรรคเชิงนวัตกรรมขึ้นใหม่
โดยใช้บริบทปัจจุบันและการคาดคะเนปัญหาและแนวทาง
การแก้ปัญหาในอนาคตเป็นตัวตั้ง จึงต้องอาศัยความเข้าใจ

บริบทและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าในการขับเคลื่อน ในขณะที่เดียวกันผลงานสถาปัตยกรรมในแนวคิดใหม่-ทำใหม่ยังคงต้องสื่อถึงรากลึกของความเป็นไทย ที่อาจพัฒนาต่อไปเป็นรูปแบบเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ในบริบทสังคมสมัยใหม่โดยแท้ ตัวอย่างเช่น รูปแบบการเชื่อมต่อพื้นที่ส่วนต่างๆ ในแนวตั้งของอาคารสาธารณะสมัยใหม่ เป็นต้น

ข้อสรุปในการจัดองค์ประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอย และการเชื่อมต่อที่ว่างทางสถาปัตยกรรมในการสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่มีดังนี้

6.1 การจัดองค์ประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอยและการเชื่อมต่อที่ว่างทางสถาปัตยกรรม มีการสืบสาน การปรับเปลี่ยน และการคิดใหม่-ทำใหม่ ในระดับมากน้อยแตกต่างกัน โดยขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมร่วมสมัยเป็นหลัก แนวทางที่ปรากฏทั้งจากเอกสารและจากการสำรวจส่วนใหญ่เป็นการนำรูปแบบและแนวคิดจากสถาปัตยกรรมในอดีต เช่น รูปแบบการจัดผังอาคาร เป็นต้น มาปรับเปลี่ยนตามบริบทสมัยใหม่ โดยปรากฏตัวอย่างสถาปัตยกรรมจำนวนบางส่วนของแสดงการสืบสาน การปรับเปลี่ยน และการคิดใหม่-ทำใหม่ ดังนี้ (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 การจัดองค์ประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอยและการเชื่อมต่อที่ว่างทางสถาปัตยกรรม ในมิติการสืบสาน การปรับเปลี่ยน และการคิดใหม่-ทำใหม่

รูปแบบ	การสืบสาน	การปรับเปลี่ยน	การคิดใหม่ – ทำใหม่
1.1 การจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอย	บ้าน Local Hero House	บ้านสวนโพธิ์พระ	
1.2 การจัดองค์ประกอบเพื่อความยืดหยุ่นในพื้นที่ใช้สอย	บ้านทิพทศ บ้าน Local Hero House	บ้านสวนโพธิ์พระ	พื้นที่ ‘ใจบ้าน’ ของอาคารธนาคารกสิกรไทย สำนักงานแจ้งวัฒนะ
1.3 การจัดองค์ประกอบเพื่อการขยายตัว		อาคารโรงเรียนนานาชาติ (ISB)	
1.4 การจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อของพื้นที่	บ้าน Local Hero House	บ้านสวนโพธิ์พระ อาคารศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์	อาคาร In Square Retails Complex
1.5 การจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อที่ว่าง	บ้าน Local Hero House	บ้านสีเทาแห่งกูฎอากาศบ้านกันตนา	

หมายเหตุ: ตารางนี้พิจารณาจากงานสถาปัตยกรรมที่มีการกล่าวถึงในบทความวิจัยนี้เป็นหลัก ซึ่งจำนวนตัวอย่างที่ศึกษาในโครงการวิจัยมีมากกว่าในตารางนี้

6.2 บริบททางวัฒนธรรมของไทยในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต และเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดรูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ วิถีชีวิตของคนไทยในอดีตมีลักษณะเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่อยู่ร่วมกัน รูปแบบของเรือนพักอาศัยในอดีตจึงมีความสัมพันธ์กับขนาดของครอบครัว คือ เรือนเดี่ยวและเรือนหมู่ ส่วนวิถีชีวิตร่วมสมัยเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากสังคมตะวันตก รูปแบบบ้านพักอาศัยสมัยใหม่จึงสัมพันธ์กับขนาดครอบครัวเดี่ยวและประโยชน์ใช้สอยสมัยใหม่ นอกจากนี้ วิถีชีวิตสมัยใหม่ เช่น กิจกรรมเชิงพาณิชย์ เชิงสนันทนาการ เป็นต้น ได้ทำให้เกิดประเภทอาคาร (building type) ใหม่ ๆ ขึ้นเพื่อรองรับกิจกรรมเหล่านี้ เช่น ห้างสรรพสินค้า โรงแรม รีสอร์ท สนามบิน ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาคารสาธารณะขนาดใหญ่ การสร้างสรรค์ลักษณะไทยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดองค์ประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอยและการเชื่อมต่อที่ว่างทางสถาปัตยกรรมจึงต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมสมัยใหม่

6.3 การจัดองค์ประกอบเพื่อการใช้สอย มีการสร้างสรรค์ทั้งในแนวทางการสืบสานและการปรับเปลี่ยนรูปแบบและแนวคิดในการจัดองค์ประกอบและการจัดผังของเรือนไทยในอดีต เช่น การแยกมวลาอาคารออกเป็นมวलयย่อย ๆ ล้อมรอบพื้นที่ส่วนกลาง การมีพื้นที่รองรับกิจกรรมนอกประสงค์ การจัดผังเพื่อรองรับการขยายตัว และการเชื่อมต่อพื้นที่ส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยมีทั้งนำมาใช้ในอาคารพักอาศัยและอาคารสาธารณะสมัยใหม่ และได้คำนึงถึงบริบทของสังคมปัจจุบันประกอบ

6.4 การจัดองค์ประกอบเพื่อการเชื่อมต่อที่ว่าง เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ลักษณะไทยที่สะท้อนจิตวิญญาณแบบตะวันออก เช่น สุนทรีภาพของแสงสว่างที่สัมพันธ์กับการจัดลำดับของที่ว่างในอาคาร ซึ่งแสดงความสัมพันธ์และการอยู่ร่วมกันระหว่างวิถีชีวิตตะวันออกกับธรรมชาติแวดล้อม และเป็นแนวทางที่ไม่ยึดติดกับการนำองค์ประกอบสถาปัตยกรรมเชิงรูปธรรมในอดีตมาใช้กับอาคารสมัยใหม่แต่เพียงด้านเดียว

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 เรื่องเดิมที่ต้องค้นหา

สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ส่วนหนึ่งเป็นการนำรูปแบบและแนวคิดจากเรือนไทยในอดีต ซึ่งเป็นเรือนพักอาศัยมาใช้กับอาคารสมัยใหม่ ซึ่งในกรณีของการนำมาใช้กับอาคารสาธารณะขนาดใหญ่ที่มีประโยชน์ใช้สอยซับซ้อนนั้น อาจเกิดปัญหาในหลายประเด็น เช่น กรณีของศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพฯ ที่นำลักษณะการจัดผังของเรือนไทยภาคกลางมาใช้ ซึ่งไม่ตอบรับกับการใช้สอยที่เป็นอาคารจัดแสดงสินค้าขนาดใหญ่ หรือกรณีของแนวคิดเรื่องการสร้าง ‘ใจบ้าน’ ในอาคารธนาคารกสิกรไทย สำนักงานแจ้งวัฒนะ กรุงเทพฯ ซึ่งไม่ตอบสนองกับการเป็นพื้นที่พบปะแลกเปลี่ยนของผู้ที่ทำงานภายในอาคารอย่างที่ต้องการ จึงเป็นการนำแต่ ‘รูป’ มาใช้ ดังนั้น อาจต้องศึกษาเพิ่มเติมเพื่อค้นหาแนวทางและข้อเสนอในการสร้างสรรค์ลักษณะไทยในอาคารสาธารณะขนาดใหญ่

7.2 เรื่องใหม่เพื่อการพัฒนา

สถาปัตยกรรมที่เป็นตัวแทนของประเทศในบริบทของนานาชาติ เช่น อาคารศาลาไทย (Thai Pavilion) ในงานเวิลด์เอ็กซ์โป ส่วนใหญ่เป็นการนำรูปแบบและองค์ประกอบจากสถาปัตยกรรมไทยประเพณีมาใช้กับอาคารซึ่งมีประโยชน์ใช้สอยภายในแบบใหม่ เพื่อการสร้างเอกลักษณ์ไทยที่คุ้นเคยและดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติ จึงเป็นการออกแบบอาคารที่นำเอกลักษณ์ไทยเชิงรูปธรรมมาใช้กับอาคารเท่านั้น เมื่อพิจารณาอาคารของประเทศอื่น ๆ พบว่า มีการสื่อความหมาย รูปแบบอาคาร การใช้วัสดุและวิธีการก่อสร้างรูปแบบใหม่ ๆ ที่แสดงเอกลักษณ์ของชาตินั้น ๆ อย่างน่าสนใจ เช่น ศาลาจีน และศาลาของหลายประเทศจากทวีปยุโรป เป็นต้น ดังนั้น ควรมีการศึกษาการแสดงผลลักษณะไทยในสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวัสดุและวิธีการก่อสร้างใหม่ ๆ เช่น การใช้ชิ้นส่วนสำเร็จรูป ฯลฯ รวมทั้งระบบโครงสร้างและเทคโนโลยีอาคารที่ล้ำหน้า ซึ่งจะนำไปสู่แนวทางการคิดใหม่-ทำใหม่ในการสร้างสรรค์เอกลักษณ์ไทยในสถาปัตยกรรม

References

- Chaichongrak, R. (2000). *Traditional Thai house*. Bangkok: Thammasat University Press.
- Chakrabongse, N. (Ed.). (2002). *The Thai House: History and Evolution*. Bangkok: River Books.
- Ching, F. D. K. (1979). *Architecture: Form space & order*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Chompunich, N. (1987). *Thai house: Thai identity*. Bangkok: Odionstore.
- Hinchiranan, N. (1996). สถาปัตยกรรมไทย [Thai architecture]. The 9th Sirindhorn Symposium. *ASA – Journal of Architecture*, 110-117.
- Horayangkura, V., Intravichit, K., Chantavilasvong, S. & Inpuntung, V. (1993). *Development of concepts and designs of architecture: Past, present and future*. Bangkok: Amarin Printing.
- Horayangkura, V. (1986). ปัญหาเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม [Problems of architectural identity]. *ASA – Journal of Architecture*, 12(1), 74-79.
- Kalayanamitr, C. (1996). *Traditional Thai architecture*. Bangkok: Thammasat University Press.
- Ladalalitsakun, C. (1995). *Eastern-spirited architecture in universal body. The Architectural Journal of the Association of Siamese Architects under Royal Patronage*, 110-111.
- Phattanawasin, S. (2013). Architectural Development of Courtyard Compact House for Bangkok Metropolitan. *Journal of Architectural/Planning Research and Studies*, 10(1), p. 29.
- Phongmethakul, A. (1999). *Central region modern Thai character in current residential architecture*. Master of Architecture Thesis, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- Piromya, S. (1995). *The Thai house*. Bangkok: Mutual Fund PLC.
- Powell, R. (2003). *The new Thai house*. Singapore: Select Pub.
- Pradhymnan, S. (1999). Building of symbol and identity. *Arch & Idea*, 1(71), 12.
- Prakitnonthakan, C. (2011). *Sappaya sapasathan: Paliament of morals*. Architecture and Modern Thai Society. Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University.
- Prasertsuk, S. (2008). สถาปัตยกรรมโมเดิร์นและการกำเนิดของสุนทรียภาพเชิงจักรกล [Modern architecture and the rise of the machine aesthetic: A look at the origin of modernist influences in western architecture and its evolution over 20th century]. *Keeping up Modern Thai Architecture 1967-1987, Exhibition' on 12 June-14 September 2008* (pp.12-14). Bangkok: Thailand Creative & Design Center (TCDC).
- Sthapitanonda, N. (2010). *Modern architecture in Thailand 001*. Bangkok: Li-Zenn.
- Sthapitanonda, N. & Mertens, B. (2005). *Architecture of Thailand: A guide to traditional and contemporary forms*. Bangkok: Asia Books.
- Tanisaki, J. (2010). *Praise of shadows* (S. Wongwaisayawan, Trans). Bangkok: Openbooks.
- Thaveeprungsriporn, P. M.L. (2003). *The aesthetic of Thai house, Thai terrace*. Bangkok: Pokklao Printing.
- The Association of Siamese Architects under Royal Patronage. (1987). House/shop in countryside. *The Architectural Journal of the Association of Siamese Architects under Royal Patronage*, 12(5), 44.
- Tiptus, P. (2002). *Fundamentals of architectural composition*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Retrieved from <http://www.thailandpavilionexpo2015.com>

